

ZDZISŁAW SOCHACKI

KWESTIA POBYTU STEPOWCÓW W EUROPIE POŁUDNIOWO-WSCHODNIEJ W ENEOLICIE ORAZ ICH STOSUNKU DO ŚRODOWISKA AUTOCHTONICZNEGO

Podjęta kwestia należy do najistotniejszych a spornych w problematyce pradziejów Europy południowo-wschodniej. Chodzi o pojawienie się w środowisku kultur autochtonicznych elementów kontrastująco obcych, a wyraźnie zadokumentowanych, tak w strefie materialnej i zjawiskach ideowych, jak i ogólnej organizacji bytu grup ludzkich (specyficzna ceramika, broń obcego typu, kurhanowo-jamowy obrządek pogrzebowy ze stosowaniem ochry, nasilenie cmentarzysk przy braku odpowiadających im osad i inne). Istotną wymowę ma występowanie w tych kontekstach szczątków konia – zapewne do jazdy wierzchem (S. Bökönyi 1979; G. Nevizánsky 1989). Wszystko to klóci się zupełnie z tradycjami miejscowymi. Zjawiska te szerzą się falami (w ciągu eneolitu dwiema lub trzema według różnych badaczy – por. np. M. Gimbutas 1979; H. Todorova 1979, s. 70 i n.; V. Dergačev 1989) na określonych trasach, obejmując obszary topograficznie łatwo dostępne i dogodne do gospodarki hodowlanej oraz niziny nadrzeczne z biegiem Dunaju jako rdzeniem tego układu przestrzennego. Rozpoczynając od rejonu ujścia tej rzeki w górę jej biegu pojawiają się coraz później.

Wydawałoby się, że już powyższe fakty wystarczająco sugerują wschodnioeuropejski kierunek pochodzenia tych zjawisk i łączenie ich z tamtejszymi ludami nomadycznymi lub półnomadycznymi. Tak też było do niedawna; ostatnio jednak niektórym badaczom nasunęły się wątpliwości. Autor przed zajęciem własnego stanowiska, w niniejszym studium omówi przykłady sytuacji najwyraźniejszych oraz skalę możliwości ich zinterpretowania (por. niżej akapity 1-3). Wypowiedź uzupełni próbą odtworzenia i sklasyfikowania skutków domniemanych najazdów w eneolitycznym środowisku kulturowym Europy południowo-wschodniej.

1. Szczególnie wyróżnia się skupisko kurhanów na obszarze wschodniego dorzecza Cisy (I. Ecsedy 1979; D. Virágh 1979). Zwraca uwagę wielka ich liczba (ponad 3000 – niewiele zbadanych) oraz zwartość obszaru występowania pomimo dużej rozpiętości chronologicznej. Obejmuje ona eneolit od wczesnej fazy kultury bodrogkereszturskiej przez I etap (Boleráz) kultury badeńskiej i kulturę kostolacką, sięgając początków epoki brązu. Autor te

ramy chronologiczne uściśla o etap IIa – wczesnoklasyczny kultury badeńskiej, wyraźnie zadokumentowany w Debreczynie (I. Ecsedy 1979, s. 129, tabl. 1: 2–8; tabl. 2 – wszystkie ryciny nienumerowane; por. Z. Sochacki 1980, s. 73 i n., tabl. IX C–D). Zasadność wiązania przez I. Ecsedy’ego tych obiektów ze stepowym środowiskiem północnonadczarnomorskim (kultura jamowa) wydaje się bezsporna. Uderzające są analogie w typach kurhanów, jamach, śladach konstrukcji z mat i drewna, rozmiarach nasypów, a nawet liczbie pochówków w ich obrębie; ponadto w układzie szkieletów (na plecach z podkurczonymi nogami), stosowaniu ochry bądź czerwonego malowania zwłok w zabiegach pogrzebowych itp. Należy podkreślić, że cechom tym brak jakichkolwiek związków rozwojowych tak z miejscowym, jak przyległym środowiskiem kultur autochtonicznych. Wyobcowanie jest więc absolutne. W końcu istotnym potwierdzeniem allochtonizmu jest przykład szkieletu z Csongrád blisko odpowiadającego cechom szkieletów, które występują w obrębie nadczarnomorskiej kultury jamowej (Srednij Stog II; por. A. Marcsik 1971; 1979). Trudno zatem sprzeciwić się tezom o obcej inwazji i to z określonego kierunku.

2. Jak dotąd najpełniejszą – choć nie zawsze docenianą – syntezę penetracji przez stepowców różnych regionów Europy przedstawiła szkicowo M. Gimbutas (1978; 1979). Wyodrębniła ona trzy kolejne fale inwazji ludności ze stepów północnonadczarnomorskich, kubańskich i nadwołżańskich z kręgu tamtejszych kultur kurhanowych, jamowych i katakumbowych. Fale te, oddzielone przerwami, mieszczą się ogólnie w ramach od schyłku neolitu do wczesnej epoki brązu (w datach kalibrowanych ^{14}C , według niej, odpowiednio: I = około 4400–4200 B.C.; II = około 3400–3200 B.C.; III = 3000–2800 B.C.; jednak ten podział wydaje się być zbyt uproszczony). Szczególnie zróżnicowane działanie postulowanych fal miałyby miejsce w Europie południowo-wschodniej. W koncepcji M. Gimbutas kolejno uderzyły one w kultury: Cucuteni-Tripolje, Gumelnița, schyłkową Tiszapolgár i Lengyel oraz reliktową Vinča (fala I). Następnie spowodowały upadek kultury Cucuteni-Tripolje oraz „kurhanizację” jednostek bałkańsko-dunajskich (fala II). Wreszcie uderzyły w kulturę badeńską i wucedolską, przyczyniając się do zaniku pierwszej z nich i rozprzestrzeniając się daleko w głąb Kotliny Karpackiej oraz na południe – po Grecję i Egeę (fala III). Choć koncepcja ta w swym schemacie nie budzi istotnych wątpliwości, nie wszystko można zaakceptować w jej realiach. Zastrzeżenia budzi na przykład wiązanie z inwazją stepową skupiska kurhanów na wyspie Leukas (Santa Maura) na morzu Jońskim (M. Gimbutas 1973; 1979, s. 129). Dla tak szczególnych oraz niektórych im zbliżonych sytuacji należy szukać innych rozwiązań, co nie będzie łatwym zadaniem. Mankamentem jest niezauważanie roli kultury kostolackiej w upadku kultury badeńskiej (por. Z. Sochacki 1980, s. 100 i n.), a przypisywanie tego faktu działaniu stepowców. Również wprowadzanie pojęć sztucznie łączących niektóre jednostki (na przykład: kultura Baden-Vucedol czy kultura Baden-Ezero) stanowi zbyt skrajne uproszczenie zjawisk skomplikowanych i generalnie odmiennych.

Trudno się też zgodzić z uznaniem kultury badeńskiej za typową jednostkę hybrydowo-kurhanową powstałą jako zjawisko towarzyszące drugiej fali najazdów stepowych. Niektóre inne zastrzeżenia zostały podniesione w dyskusji na kanwie przedstawionej koncepcji (por. M. Gimbutas 1979, s. 136–137), niemniej nie zakwestionowano jej generalnej zasadności.

3. Istotne rozbieżności opinii w przytoczonych dotąd kwestiach ujawniło sympozjum na temat pochówków kurhanowych na omawianym tu obszarze, odbyte 24–28 września 1985 r. w Donji Milanovac, w ówczesnej Jugosławii (Serbia) (por. D. Srejiović, N. Tasić 1987; J. Machnik 1987). Choć większość wypowiedzi miała charakter szczegółowy (dotycząc wyników badań na poszczególnych stanowiskach), w zakresie syntezy zarysowały się dwa przeciwstawne poglądy. Pierwszy – dominujący, to aprobatą faktu oddziaływań bądź inwazji stepowców na tereny południowo-wschodnio-europejskie (w różnych wersjach co do liczby „fal”, czasu ich trwania, ośrodków nadczarnomorskich, z których się wywodzą, takich jak: kultura jamowa bądź katakumbowa czy krymska kultura Kemi-Oba). Drugi pogląd polegał na negacji wyżej wymienionych faktów, prezentowanej również w paru wariantach, głównie na podstawie stwierdzenia, że kurlany zbliżonego typu występują w różnych miejscach Europy, a procesy ich rozpowszechnienia mogły być zbliżone do reguł szerzenia się grobów megalitycznych. Obrady nie przyniosły ujednoczonej konkluzji, lecz wspomniana negacja sprawia, że problem działania stepowców może być w niektórych zakresach otwarty. Jednak, zdaniem autora – nie tyle w odniesieniu do Europy południowo-wschodniej, ile do innych rejonów postulowanych penetracji (Europa środkowa bądź północno-wschodnia – por. M. Gimbutas 1979, s. 130–131, ryc. 7). Należy to zdecydowanie podkreślić.

Z kolei niektórzy uczestnicy sympozjum dotyczącego eneolitu i wczesnej epoki brązu w Europie środkowej, odbytego 20–24 października 1986 r. w Pradze-Liblicach, podjęli też tematykę pobytu stepowców w rejonie karpacko-naddunajskim (por. N. Kalicz 1989; V. Dergačev 1989).

Również autor wypowiadał się w powyższym zakresie. Pomimo pewnych wahań (korespondencja z niektórymi badaczami) uznał autentyczność faktów świadczących o perturbacjach wywołanych przez stepowców (w tym też możliwość trzykrotnych inwazji zgodnie z koncepcją M. Gimbutas 1979). Określił elementy „stepogenne” w stylu ceramicznym niektórych kultur, tendencje do zmian tradycyjnych struktur społeczno-gospodarczych w kulturze badeńskiej, a także szczególne przypadki komplikacji oddziaływań stepowych i anatolijskich wynikłe z łączenia się wpływów tych ośrodków na niektórych terenach Europy południowo-wschodniej (por. Z. Sochacki 1985, s. 49–52; tenże 1986, s. 263–266, ryc. 3–4; tenże 1988; 1992).

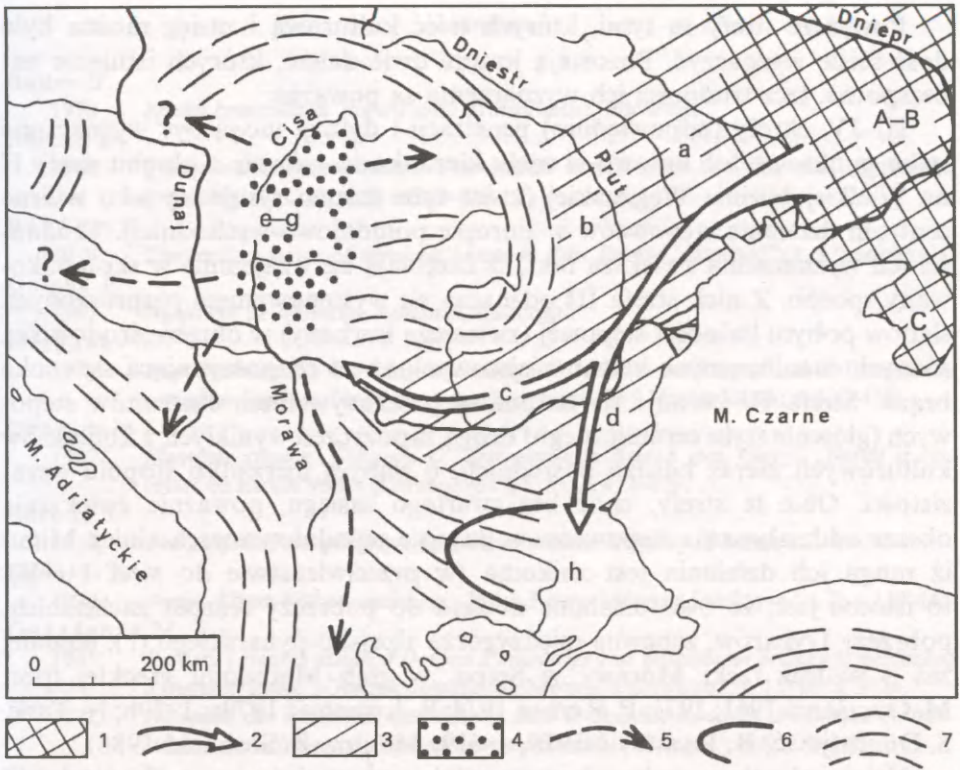
W tym miejscu, tak jak zapowiedziano na wstępie, autor podejmie próbę rozpoznania i sklasyfikowania skutków działania stepowców w eneolitycznej Europie południowo-wschodniej. Zależały one od trzech głównych czynników. Zasadniczym był nie określony jeszcze odpowiednio impuls opuszczenia obszarów macierzystych (wywołany zapewne nie tylko zmianami klimatycznymi

– por. I. Erdelyi 1970; H. Todorova 1989; S.Z. Pustovalov 1994). Od niego zależał potencjał działania grup ekspandujących. Następnym czynnikiem stanowiła przydatność gospodarcza i dostępność naturalna penetrowanego obcego środowiska. Trzecim była specyfika i potencjał obronny kultur autochtonicznych na trasie ekspansji (por. np. grupa Usatovo z jej łatwością przyjmowania elementów stepowych oraz kultura Ezero o tendencjach zupełnie odmiennych – Z. Sochacki 1992, s. 36–38, ryc. 1, 4).

Różny stopień skuteczności działania tych czynników jest uchwytne w poszczególnych strefach, których wyodrębnienie w eneolicie Europy południowo-wschodniej autor proponuje (ryc. 1).

I. Strefa asymilacji. Położona najbliżej miejsc wyjściowych ekspansji stepowców, tj. dolnego Dniepru i dolnego Bohu. Obejmuje większość Besarabii, Mołdawię, Wołoszczyznę i Dobrudżę, sięgając po rejon Żelaznej Bramy. Tu działanie stepowców przerwało rozwój miejscowy i trwale zmieniło autochtoniczne struktury kulturowe narzucając im stopniowo swoją specyfikę. Ta „aneksja” mogła być ułatwiona przez istniejące uprzednio silne i długotrwałe wpływy wynikające z bezpośredniego sąsiedztwa. Zmianom według wzorców stepowych ulegają tu zasadnicze elementy specyfiki kulturowej (wytwórczość materialna, organizacja zasiedlenia, struktura gospodarki, a nawet elementy wierzeń i obrządku pogrzebowego). Dotyczy to szczególnie późnotrypolskich grup Usatovo i Horodiștea-Foltești; w dowolnym węższym, ale też zasadniczym zakresie cyklu kulturowego Cernavoda (III i II), z kulturą Ezerovo włącznie. Nieodwracalność procesu zdominiowania wyraźnie różni tę strefę od wszystkich pozostałych. Struktury autochtoniczne nie odżywiają tu już wcale (por. D. Berciu 1964, s. 275–276; N.J. Merpert 1965; V.G. Zbenovič 1974; D. Opritescu 1978; M. Gimbutas 1979, s. 115 i n.; I.T. Dragomir 1982; V.M. Masson, N.J. Merpert red. 1982, s. 165 i n., 321 i n.; E. Comșa 1987, s. 196–197).

II. „Strefa „okupacji” (określenie użyte na oznaczenie czasowego opanowania obszaru) obejmuje rejon nadcisański Wielkiej Niziny Węgierskiej oraz część Banatu (I. Ecsedy 1979; Z. Sochacki 1988). Jest to obszar idealnie nadający się do rozwoju pasterskiej gospodarki hodowlanej. Scharakteryzowana wyżej (por. akapit 1) ogromna i długotrwała koncentracja typowo stepowych kurhanów świadczy o trwałym zdominowaniu środowiska autochtonicznego. Pomimo pewnych wątpliwości N. Kalicza (1989, s. 129) pobyt stepowców można tu wiązać tak z kulturą bodrogkereszturską, jak z badeńską i kostolacką. Istotne jest to, że powyższa dominacja nie zaburza ani nawet nie ogranicza rozwoju kultur autochtonicznych przez cały ciąg eneolitu aż po początki wczesnej epoki brązu. Kultury cyklu polgarskiego, jak też badeńska i kostolacka wykazują następstwo przestrzenne na tym właśnie obszarze oraz nie ograniczoną przez obcych kontynuację rozwoju własnego. Trudno tu też mówić o jakimś destrukcyjnym działaniu stepowców, skoro na przykład kultura badeńska im „zawdzięcza” (oprócz wzbogacenia stylu ceramicznego) bodźce implikujące poważny rozwój gospodarki (hodowla, transport – por. Z. Sochacki 1985, s. 49–52).

Ryc. 1. Zróżnicowanie skutków działania stepowców na Europę południowo-wschodnią w eneolicie

A-C – stepowe kultury ekspandujące (A – kultura jamowa; B – kultura katakumbowa; C – kultura Kemi-Oba); a-h – kultury i grupy podlegające ekspansji (a – grupa Usatovo; b – grupa Horodištea-Foltești; c – kultury cyklu Cernavoda; d – kultura Ezerovo; e-g (odpowiednio) – kultura bodrogkereszturska, kultura badeńska, kultura kostolacka; h – kultura Ezero).

1 – obszar wyjściowy najazdów; 2 – główny kierunek najazdów (fale I-III według M. Gimbutas); 3 – strefa I (asymilacji); 4 – strefa II („okupacji”); 5 – główne wyznaczniki strefy III (penetracji) i strefy IV (dyfuzji); 6 – bariera kultury Ezero; 7 – główne pasma górskie (schematycznie).

Wg własnej koncepcji opracował Z. Sochacki

Abb. 1. Variierung der Folgen der Einwirkung der Steppenvölker auf Südosteuropa im Äneolithikum

A-C – expandierende Steppenkulturen (A – Jamnaja-Kultur; B – Katakombenkultur; C – Kemi-Oba-Kultur); a-h – Kulturen und Gruppen, die einer Expansion ausgesetzt waren (a – Usatovo-Gruppe; b – Horodištea-Foltești-Gruppe; c – Kulturen des Cernavoda-Zyklus; d – Ezerovo-Kultur; e-g (entsprechend) – Bodrogkeresztur-Kultur, Badener Kultur, Kostolacer Kultur; h – Ezero-Kultur).

1 – Ausgangsgebiet der Überfälle; 2 – Hauptrichtung der Überfälle (Wellen I-III nach M. Gimbutas); 3 – Zone I (Assimilation); 4 – Zone II („Okkupation”); 5 – Hauptdeterminanten der Zone III (Penetration) und der Zone IV (Diffusion); 6 – Barrieren der Ezero-Kultur; 7 – die wichtigsten Gebirgszüge (schematisch).

Nach einer eigenen Konzeption bearbeitet von Z. Sochacki

Nasuwa się więc domniemanie szczególnej symbiozy autochtonów z przybyzszami, której realia są zadaniem równie frapującym jak trudnym do wyjaśnienia (por. N. Kalicz 1968, s. 15 i n.; M. Gimbutas 1973; 1979, s. 114 i n.; T. Bader 1978, s. 40 i n., 143; B. Jovanović 1979a; Z. Sochacki 1988).

Powyższe strefy są tymi, których treść kulturową i zasięg można było dość ściśle wyznaczyć. Pozostają jeszcze dwie dalsze, których istnienie jest bezsporne, lecz trudności ich wyznaczenia są poważne.

III–IV. Strefy (odpowiednio) penetracji i dyfuzji mogą być wyznaczone tylko punktowo lub liniowo w wielu kierunkach, głównie z obrębu strefy II na Wielkiej Nizinie Węgierskiej (która tym samym rysuje się jako wtórne centrum działania stepowców w Europie południowo-wschodniej). Trudności ich wyznaczenia zwiększa fakt, iż zazębiają się wzajemnie w skomplikowany sposób. Z nich strefa III odznacza się występowaniem rozproszonych śladów pobytu ludności stepowej (zwłaszcza kurhany) w obrębie środowiska różnych eneolitycznych kultur miejscowych aż po rozpoczynającą się epokę brązu. Strefa IV cechuje się natomiast przekazywaniem elementów stepowych (głównie stylu ceramicznego) drogą zapożyczeń wynikłych z kontaktów kulturowych nieraz bardzo pośrednich, o słabym nierzadko stopniu wyrazistości. Obie te strefy, choć bez zwartego zasięgu, poważnie zwiększają obszar oddziaływania stepowców w Europie południowo-wschodniej. Mimo iż ranga ich działania jest znikoma (w przeciwieństwie do stref I i II), to istotne jest, że owo działanie dociera do pobrzeży Karpat zachodnich, pobrzeży Dynarów, zapewne międzygórza alpejsko-dynarskiego (?); najdalej zaś – wzdłuż rzeki Morawy w Serbii, w głąb Macedonii greckiej (por. M. Garašanin 1961; 1971; P. Roman 1974; B. Jovanović 1979a; 1979b; N. Tasić, S. Dimitrijević, B. Jovanović 1979, s. 419, 446 i n.; Z. Sochacki 1988).

Na marginesie powyższych uwag należy wspomnieć o szczególnej sytuacji na bałkańskim przedpolu cywilizacji anatolijskiej i egejskiej. Tu tylko pierwsza fala ekspansji stepowych przekroczyła – i to w osłabionej formie – pasmo gór Bałkanu docierając do Niziny Trackiej (H. Todorova 1979, s. 70–71, tabl. 3, 21, mapa 9). Następne fale w swej masie ominęły te tereny. Przyczynę tego autor widzi w istnieniu tu kultury Ezero, której funkcję jako bariery chroniącej peryferie obu wyżej wymienionych cywilizacji scharakteryzował już osobno (Z. Sochacki 1988; 1992).

Przedstawione w tym artykule generalia będą jeszcze przedmiotem dalszych studiów autora.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

Wykaz skrótów

- Äneolithikum* – *Das Äneolithikum und die früheste Bronzezeit (C¹⁴ 3000–2000 b.c.) in Mitteleuropa: kulturelle und chronologische Beziehungen*, Actes des XIV Internationalen Symposiums Prag-Liblice 20.–24.10.1986, Praha 1989
- Fontes – *Fontes Archaeologici Hungariae*, R. 1979, Budapest
- „Journal” – „The Journal of Indo-European Studies”, Washington D.C.
- Praistorija* – *Praistorija jugoslavenskih zemalja*, t. III, *Eneolitsko doba*, N. Tasić red., Sarajevo 1979

Literatura

- Bader T.
1978 *Epoka bronzului in Nord-Vestul Transilvaniei*, București.
- Berciu D.
1964 *Quelques données préliminaires concernant la civilisation de Cernavoda*, „Slovenská archeológia”, t. 12, z. 1, s. 269–280.
- Bökönyi S.
1979 *The earliest waves of domestic horses in East Europe*, „Journal”, t. 5 (nadbitka).
- Comşa E.
1987 *Neoliticul pe teritoriul României*, București.
- Dergačev V.
1989 *Zum Problem des Vordringens östlicher Stämme in der karpatischen Donaauraum vom Äneolithikum bis in die ältere Bronzezeit*, [w:] *Äneolithikum*, s. 133–138.
- Dragomir I. T.
1982 *Elemente stepice „Cucuteni C” descoperite la Berești, jud. Galați*, „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie”, t. 33, s. 422–429.
- Ecsedy I.
1979 *The people of the pit-grave kurgans in eastern Hungary*, *Fontes*, s. 7–85.
- Erdelyi I.
1970 *Steppe-Klima-Völkerwanderung*, „Móra Ferenc Múzeum Évkönyve”, t. 2, s. 139–145.
- Garašanin M.
1961 *Pontski i stepski uticali u Donjem Podunavlju i na Balkanu na prelazu iz neolitskog u metalno doba*, „Glasnik zemaljskog Muzeja u Sarajevu”, t. 15–16, s. 5–26.
1971 *Nomades des steppes et autochtones dans le Sud-Est européen à l'époque de transition du néolithique à l'âge du bronze*, „Studia Balcanica”, t. 5, s. 9–19.
- Gimbutas M.
1973 *The beginning of the Bronze Age in Europe and the Indo-Europeans 3500–2500 B.C.*, „Journal”, t. 1, z. 2, s. 163–214.
1978 *The first kurgan wave into Copper Age Europe*, „Journal”, t. 5, z. 4, s. 277–338.
1979 *The three waves of the kurgan people into old Europe, 4500–2500 B.C.*, „Archives Suisses d'Anthropologie générale”, t. 43, z. 2, s. 113–137.
- Jovanović B.
1979a *Stepska kultura u eneolitskom periodu Jugoslavije*, [w:] *Praistorija*, s. 381–386.
1979b *Indoevropljani i eneolitski period Jugoslavije*, [w:] *Praistorija*, s. 397–416.
- Kalicz N.
1968 *Die Frühbronzezeit in Nordost-Ungarn*, *Archeologia Hungarica*, t. 45.
1989 *Die chronologischen Verhältnisse zwischen der Badener Kultur und den Kurgan-gräbern in Ostungarn*, [w:] *Äneolithikum*, s. 109–114.
- Machnik J.
1987 *Symposium na temat pochówków kurhanowych z eneolitu w strefie karpacko-naddunajskiej*, „Acta Archaeologica Carpathica”, t. 26, s. 259–261.
- Marcsik A.
1971 *Data of the Copper Age anthropological find of Bãrdos – farmstead at Csongrád-Kettőshalom*, „Móra Ferenc Múzeum Évkönyve”, t. 2, s. 19–27.
1979 *The anthropological material of the pit-grave kurgans in Hungary*, *Fontes*, s. 87–91.
- Masson V. M., Merpert N. J. red.
1982 *Eneolit SSSR*, Moskva.
- Merpert N. J.
1965 *O svyazach Severnogo Pričernomor'ja i Balkana v rannem bronzovom veke*, „Kratkie Soobščeniya o dokladach i polevyh issledovanijach Instituta Istorii Material'noj Kul'tury”, nr 105, s. 10–20.

- Nevizánsky G.
1989 *Zu den Domestikationsanfängen des Pferdes im Karpatenbecken*, [w:] *Äneolithikum*, s. 29–32.
- Opritescu D.
1978 *Primele elemente „stepice” din eneoliticul românesc*, Iași.
- Pustovalov S. Z.
1994 *Economy and social organization of northern Pontic steppe-forest-steppe pastoral populations: 2750–2000 B.C. (Catacomb Culture)*, „Baltic-Pontic Studies”, t. 2, s. 86–132.
- Roman P.
1974 *Das Problem der „schnurverzierten” Keramik in Südosteuropa*, „Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte”, t. 58, s. 157–174.
- Sochacki Z.
1980 *Kultura ceramiki promienistej w Europie*, Warszawa.
1985 *Znaczenie kultury ceramiki promienistej w eneolicie europejskim*, „Archeologia Polski”, t. 30, z. 1, s. 41–70.
1986 *The relationship between the Baden Culture and the south-east European cultures*, „Journal”, t. 13, z. 3–4, s. 256–269.
1988 *The Ezero Culture and the invasions of the steppe peoples*, „Journal”, t. 16, z. 3–4, s. 185–194.
1992 *Some remarks on the character and significance of the Ezero Culture in Bulgaria*, [w:] *Studia Aegaea et Balcanica*, s. 31–40, Warszawa.
- Srejić D., Tasić N.
1987 *Hügelbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der äneolithischen Periode*, Beograd.
- Tasić N., Dimitrijević S., Jovanović B.
1979 *Zaključna razmatranja*, [w:] *Praistorija*, s. 417–460.
- Todorova H.
1979 *Eneolit Bolgarii*, Sofia.
1989 *Ein Korrelationsversuch zwischen Klimaänderungen und prähistorischen Angaben*, [w:] *Äneolithikum*, s. 25–28.
- Virágh D.
1979 *Cartographical data of the kurgans in the Tisza region*, Fontes, s. 119–142.
- Zbenovič V. G.
1974 *Pozdnetripol'skie plemena Severnogo Pričernomor'ja*, Kiev.

ZDZISŁAW SOCHACKI

PROBLEM DES AUFENTHALTS DER STEPPENVÖLKER
IN SÜDOSTEUROPA IM ÄNEOLITHIKUM UND IHRER EINSTELLUNG
ZUM AUTOCHTHONENMILIEU

Zusammenfassung

Der Verfasser bespricht die bisherigen Anschauungen über den Aufenthalt der Steppenvölker (Jamnaja-Kultur, Katakombenkultur, Kemi-Oba-Kultur und andere) im Gebiet von Südosteuropa im Äneolithikum (vgl. besonders: M. Gimbutas 1978; 1979; I. Ecsedy 1979; D. Srejić, N. Tasić 1987; V. Dergačev 1989; N. Kalicz 1989). Bei der Vorführung der eigenen Einstellung betont der Verfasser die Existenz verschiedenartiger Einwirkungen der Steppenvölker auf diese Region (darunter auch drei Überfälle – in Übereinstimmung mit der Konzeption von M. Gimbutas 1979, mit geringen Korrekturen). Er stellt den Mangel an Erkennung und

Klassifizierung der Folgen dieser Einwirkungen auf das autochthone Kulturmilieu fest. Aufgrund seiner bisherigen Studien unternimmt er einen Versuch der Aussonderung folgender Zonen, in denen sich die Einwirkung der Steppenvölker deutlich unterschiedlich, und die Folgen abweichend gestalten (vgl. Z. Sochacki 1985; 1986; 1988; 1992).

I. Die Zone der Assimilation – ein Gebiet, in dem die Überfälle der Steppenvölker die lokale Entwicklung vollkommen abgebrochen und die autochthonen Kulturstrukturen unwiderruflich verändert haben. Das Gebiet umfaßt die Region von Bessarabien, Dobrudscha und der Walachei, bis zum Eisernen Tor an der unteren Donau. Die Wandlungen betreffen die Usatovo-Gruppe, die Horodițea-Folteții-Gruppe, den Kulturzyklus von Cernavoda (III und II) sowie die Ezerovo-Kultur. Bemerkbar sind sie in den Wandlungen der grundlegenden Bereiche der Spezifik dieser Kulturen (materielle Produktion, Organisation des Siedlungswesens, Wirtschaft, Bestattungsriten und ideelle Erscheinungen). Diesen Kulturen und Gruppen zwangen die Steppenvölker letzten Endes ihre eigene Spezifik auf.

II. Die Zone der „Okkupation“ – ein Gegensatz der Zone I im Bereich der Einwirkung der Steppenvölker. Sie tritt dort auf, wo ihr Aufenthalt, obwohl massenhaft (etwa 3000 Hügelgräber) und langwierig (mit Pausen vom Ende des Neolithikums bis in die Anfänge der Bronzezeit), die autochthone Entwicklung nicht verändert hat. Diese Zone umfaßt die Region der Großen Ungarischen Tiefebene an der Theiss und einen Teil des Banats – ein Gebiet, das sich hervorragend zur Hirten- und Zuchtwirtschaft eignete. Den Aufenthalt der Steppenvölker kann man hier (trotz gewisser Zweifel – vgl. N. Kalicz 1989) mit den aufeinanderfolgenden autochthonen Kulturen in Zusammenhang bringen: der Bodrogresztur-Kultur, der Badener Kultur und der Kostolacur Kultur. Es gab hier kein destruktives Einwirken der Steppenvölker, sondern sie beschleunigten im Gegenteil die wirtschaftliche Entwicklung der Gemeinschaften einiger Kulturen (z.B. der Badener Kultur – vgl. Z. Sochacki 1985). Geklärt werden müssen die Realien der mutmaßlichen Symbiose der Fremden mit den Autochthonen.

Die Zonen III–IV (entsprechend): Gebiete der Penetration und Diffusion. Sie sind schwer abzustecken, da sie in „punktueller“ oder „linearer“ Anordnung in verschiedenen Richtungen auftreten und dabei gegenseitig verzahnt sind. Die erste ist hauptsächlich durch einzelne Hügelgräber abgesteckt; die zweite – durch Elemente des keramischen Stils, die auf dem Wege mitunter sehr indirekter kultureller Kontakte überwiesen wurden. Die beiden Gebiete entstammen der zweiten Zone, die das anregende Zentrum war. Sie reichen von den Westkarpaten, den Dinarischen Alpen und sogar dem griechischen Makedonien, und umfassen verschiedene lokale Kulturen vom Äneolithikum bis zur Bronzezeit.

Zusätzlich betont der Autor die besondere Bedeutung der Ezerovo-Kultur als einer Barriere, die die zivilisatorischen Zentren Westanatoliens und der nördlichen Ägäis vor den Überfällen der Steppenvölker schützte.

Die besprochenen Situationen wurden auf der Abbildung 1 vorgeführt.

Übersetzt von Tadeusz Kachlak

Adres Autora:
Prof. dr hab. Zdzisław Sochacki
Instytut Archeologii
Uniwersytet Warszawski
ul. F. Żwirki i S. Wigury 97/99
02-089 Warszawa

